

**ПРИКАРПАТСЬКИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ім. В. СТЕФАНИКА**

ТКАЧІВСЬКИЙ ВАСИЛЬ ВАСИЛЬОВИЧ

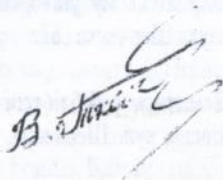
УДК 883.09

**НІМЕЦЬКОМОВНЕ ЛИСТУВАННЯ ІВАНА ФРАНКА
ЯК ЛІТЕРАТУРОЗНАВЧЕ ДЖЕРЕЛО**

10.01.01-українська література

АВТОРЕФЕРАТ

*дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата філологічних наук*

Івано-Франківськ - 1997

Дисертацією є рукопис.

АВ 39.040

Робота виконана на кафедрі української літератури Прикарпатського університету ім. В. Стефаника

Науковий керівник

доктор філологічних наук, професор

Зиморя Микола Іванович -

професор кафедри суспільних наук, педагогіки і психології Закарпатського інституту методики навчання і виховання, підвищення кваліфікації педагогічних кадрів

Офіційні опоненти:

доктор філологічних наук, доцент

Мельничук Богдан Іванович -

завідувач кафедри української літератури

Чернівецького державного університету ім.Ю.Федьковича

кандидат філологічних наук

Мельник Ярослава Іванівна -

старший науковий співробітник відділу української літератури

Інституту українознавства ім.І.Крип'якевича

Провідна установа:

Тернопільський педагогічний університет,

кафедра теорії літератури та порівняльного літературознавства

Захист відбудеться "27" грудня 1997 р. о 12 год. на засіданні спеціалізованої вченої ради К 09.03.02 для захисту дисертацій на здобуття наукового ступеня кандидата філологічних наук при Прикарпатському університеті ім. В.Стефаника за адресою: 284001 м.Івано-Франківськ, вул. Шевченка, 57.

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Прикарпатського університету ім. В.Стефаника (м.Івано-Франківськ, вул. Шевченка, 57).

Автореферат розісланий "26" листопада 1997 р.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради,

Утману

Тишківська Н.Я.

ЛННБ України ім.В.Стефаника

00742624 (P)

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми дослідження. Творча особистість І.Франка постійно привертала увагу дослідників. Чимало вже зроблено, та багато роботи ще попереду. Важливим аспектом об'єктивного й повного вивчення багатогранного доробку письменника й мислителя, його розмаїтої духовно-творчої діяльності є джерельна база, одну з домінуючих ланок якої становить його листування. Воно не залишалося поза увагою франкознавців. Адже дозволяло простежити складну й неоднозначну картину стосунків, впливів і залежностей певного кола кореспондентів. Приватний контакт дає змогу висловити свої погляди й емоції відвертіше, ніж в інших, призначених для широкої читачької аудиторії формах самовияву.

Дане дисертаційне дослідження охоплює німецькомовний епістолярій І.Франка, який досі не привертав належної уваги науковців. Причин цього чимало. Однією з них є відсутність публікацій деяких німецькомовних листів письменника, а головне - кореспонденцій до нього. Та вони теж становлять цінність, тому що доповнюють суспільно-культурний портрет І.Франка, відтворюють взаємовпливи української, німецької та австрійської літератур.

Окремі публікації на цю тему були. Назвемо тут статті "Творча спадщина І.Франка німецькою мовою" Б. Бендзара, "Листи І.Зінгера і Г.Каннера до І.Франка" М.Нікітіної, "У Віденському університеті" та "Співробітник газети "Die Zeit" Б.Гавришківа та деякі інші. Та навіть із назв цих праць можна зробити висновок, що в них висвітлюються окремі питання життя і творчості І.Франка. Дотепер в українському літературознавстві немає синтетичного дослідження його німецькомовного епістолярію. Давно назріла потреба поглянути на писані німецькою мовою листи І.Франка та зворотню кореспонденцію до нього як на літературознавче джерело. Це передбачає використання й паралельної кореспонденції, документів, спогадів письменникових сучасників. Оскільки сам по собі лист як наукове джерело має деякі "вразливі" місця і не всі зізнання митця можна приймати на віру¹. Тому необхідно враховувати всю сукупність факторів, які впливають на конкретне зізнання. Комплексом цих питань і зумовлюється актуальність теми нашого дослідження.

В основу його ліг матеріал, зібраний у бібліотеках та архівах Києва, Львова, Відня, Берліна, Москви, Ужгорода. Донедавна було відомо 34 німецькомовні листи І.Франка. Авторів дисертації вдалося віднайти в архіві Товариства історії робітничого руху у Відні частину невідомого листа І.Франка до посла австрійського парламенту Е.Пернерсторфера та додаток до листа І.Франка від 6 листопада 1907 р. голові австрійського народознавчого товариства М.Габерляндту. Частина кореспонденції німецькомовних адресатів до письменника була опублікована Е.Вінтером та П.Кірхнером у 1963 р. у виданні "Ivan Franko. Beiträge zur Geschichte und Kultur der Ukraine". Однак багато матеріалів зберігається у Відділі рукописів Інституту літератури ім. Т.Шевченка НАН України в Києві. Неопублікованими, зокрема, є листи Р.Кайндля, М.Габерляндта, А.Атласа, А.Германа, Г.Адама.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертація виконана на кафедрі української літератури Прикарпатського університету ім. В.Стефаника і відповідає

¹Детальніше про це див. Піхманець Р.В. Психологія художньої творчості (теоретичні та методологічні аспекти). - К.: Наук. думка, 1991. - С.13-14

профілеві її наукових досліджень.

Метою даної дисертаційної роботи є спроба цілісного аналізу німецькомовної епістолярної спадщини І.Франка як літературознавчого джерела та розгляд її в контексті українсько-німецько-австрійських літературних та суспільно-культурних зв'язків. Задля реалізації поставленої мети необхідно виконати такі конкретні завдання:

- з'ясувати деякі питання історії й теорії епістолярного жанру;
- вказати на тематичне та художньо-естетичне значення німецькомовної епістолярної спадщини І.Франка;
- простежити зв'язки письменника з німецькомовними кореспондентами і показати їх значення у контексті розвитку українсько-австрійсько-німецьких літературних та суспільно-культурних зв'язків;
- на основі епістолярію І.Франка, листів його німецькомовних кореспондентів та мемуарних матеріалів простежити деякі моменти його життя і творчості;
- виділити головні ознаки стилістичної майстерності І.Франка як німецькомовного автора епістолярію.

Наукова новизна даної дисертаційної праці полягає насамперед у тому, що в ній уперше здійснюється концептуальний аналіз німецькомовного епістолярію І.Франка, дається аналіз низки неопублікованих листів Г.Адама, Р.Кайндля, А.Атласа, М.Габерляндта та інших кореспондентів. У науковий обіг вводяться один невідомий лист І.Франка до Е.Пернерсторфера, додаток до раніше опублікованого листа письменника М.Габерляндту, 23 листи М.Габерляндта, 9 листів Р.Кайндля, а також 3 листи А.Атласа до І.Франка, які були розшифровані дисертантом і перекладені українською мовою.

Методологічною базою дисертації є праці німецьких (Г.Штайнгаузена, Х.Геллерта, Р.Нікіша, М.Борнера, П.Бюреля, П.Делікана, К.Ермерта) та польських (В.Брухальського, Р.Ганшинця, С.Скварчинської) теоретиків епістолярію, а також концептуальні положення таких українських франкознавців, як І.Басс, Б.Бендзар, О.Білецький, І.Денисюк, І.Журавська, М.Зимомря, Є.Кирилюк, М.Мороз, Ф.Погребенник, і зарубіжних літературознавців-україністів Г.Витженса, Е.Вінтера, Г.Грабовича, П.Кірхнера, Л.Рудницького, К.Траймера, М.Якубця та інших.

Практичне значення дисертації. Дослідження даних питань допоможе глибше і повніше пізнати роль І.Франка в літературному й науковому процесі, у громадському житті його доби, вказати на деякі невідомі сторінки його біографії, певною мірою заповнити прогалини у відтворенні українсько-австрійських та українсько-німецьких суспільно-культурних і літературних зв'язків. Матеріал дисертації може бути використаний при написанні праць з історії української літератури й теорії літератури, при створенні літопису життя і творчості письменника, під час читання вузівських лекційних курсів, а також при підготовці франкознавчих спецкурсів.

Апробація дослідження. Результати дослідження викладені в чотирьох статтях і трьох тезах та в повідомленнях, виголошених на наукових конференціях: "Переклад і науково-технічний прогрес" (Ужгород, 1992), "О.В.Духнович і Слов'янський світ" (Ужгород, 1993), "Іван

Франко та національне і духовне відродження України" (Івано-Франківськ, 1996).

Структура роботи. Дисертація складається зі вступу, двох розділів (Розділ I: "Питання історії й теорії епістолярного жанру"; Розділ II: "Німецькомовний епістолярій Івана Франка як суспільно-культурний чинник взаємодії української, німецької і австрійської літератури"), висновків, додатків, де зібрані вперше введені в науковий обіг матеріали, та списку використаних джерел; викладена на 235 сторінках (з них 156 сторінок основного тексту). Бібліографія нараховує 246 позицій.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У **Вступі** обгрунтовано актуальність теми дослідження та її наукову новизну, з'ясовано ступінь опрацювання даної проблеми у науковій літературі, визначено мету і завдання роботи, теоретичне та практичне значення, вказано на методiku дослідження. Літературознавці вже торкалися тих чи тих аспектів Франкового епістолярію. Та складність досліджуваної проблеми полягає в тому, що в нас "поетика епістолярного жанру не опрацьована"². Листами письменника дослідники цікавляться, як правило, у трьох випадках. Здебільшого цитатами з них послуговуються для підтвердження чи заперечення власної думки, з'ясування історії написання якогось твору або для характеристики певних осіб. Тоді листи виконують допоміжну функцію. Рідше у центрі уваги науковця є цикл листів до однієї чи кількох осіб, листи, які стосуються певної проблеми або ж написані в певний період. Вони допомагають простежити невідомі сторінки творчої біографії митця. Оскільки листи є не тільки гомогенними, а й гетерогенними, не тільки акцією, а й реакцією на суспільні події, на їх основі можемо глибше пізнати епоху, ставлення автора до тих чи інших подій. Третю групу становлять самі публікації листів. Вони супроводжуються короткими передмовами, які дають інформацію про збирання листів, їх місце зберігання, характеристику кола кореспондентів і т.ін.. Ми намагалися не просто поєднати ці моменти, а концептуально поглянути на німецькомовне листування І.Франка як на літературне джерело.

У першому розділі, "**Питання історії й теорії епістолярного жанру**" - розглядається процес становлення та еволюція епістолярного жанру, а також з'ясовуються деякі його загальнотеоретичні аспекти. Лист пройшов більше ніж двохтисячолітню історію свого розвитку. Одними з перших були піктографічні листи (таким є послання скіфів перському цареві). Вони проіснували у трохі видозміненої формі аж до середини XIX ст. Відомий, зокрема, піктографічний лист, що його у 1849 р. північноамериканські племена надіслали президентові Америки.

Вперше як жанр епістолярій сформувався в античну епоху. Найдревнішими його зразками є листи грецьких філософів Сократа, Платона та Арістотеля (IV ст. до н.е.). Поступово лист виходить за межі власне листування і стає умовною формою філософської проповіді та наукового трактату. Закінчену форму така повчальна епістолографія отримала у школі Епікура.

Засновником класичного древнього листа вважається Цицерон, спадщина якого представлена

²Шерех Ю. *Кудішіві листи і Кудіш у листах // Третя сторожа: Літ. Мистецтво. Ідеології.* - К.: Дніпро, 1993. - С.48.

800 збереженими до нашого часу листами. Вони були складовою частиною промов знаменитого оратора, а наука їх написання стала частиною риторики. Цицерон класифікував листи за тоном (на інтимні та призначені для публічних читань), за ставленням до адресата (на офіційні та особисті) і за змістом (на прості, дружні, жартівливі і строгі, серйозні та сумні повідомлення)³. Поступово риторикою були вироблені певні вимоги, завдяки яким лист перетворився у самостійний вид словесної майстерності. Навчальні дисципліни риторських шкіл передбачали складання промов і написання листів на певні теми від імені визначних осіб.

Сам термін "епістола" ("epistola") теж є латинським. А запозичений він з грецької мови: epistole-epistello. У ті далекі часи означав: а) уповноважувати, наказувати; б) переказувати щось через посланця або в письмовій формі⁴. Як і багато інших латинських слів, воно тісно ввійшло в український лексикон. Тепер вживається у значенні "лист, послання".

Середньовічні листи писалися латинською мовою. Їх обов'язковими атрибутами були привітання, запобігання ласки, розповідь, прохання та закінчення⁵. Автор намагався дотримуватися строгих правил та стилістичних норм, які розроблялися риторикою. Пізніше користувались письмовниками: збірниками зразків для складання листів. Як тільки мистецтво складання листа почало вимірюватися критеріями оригінальності та індивідуальності, письмовники втратили своє значення. З часом "мова гуманістів" витісняється на задній план.

Епохою високої епістолярної культури стало XVIII ст. Функції листа як форми комунікації роз'єднаних людей були широкі й різноманітні. Це був засіб не тільки ділового та побутового зв'язку літераторів, а й, певною мірою, - подолання духовної ізоляції. Лист торкався особистого та суспільного життя, розумових та художніх інтересів, інтимних переживань. У ньому описувалися подорожі, популяризувалися наукові відкриття. Змістом листів ставала інформація про суспільно-політичні та культурні події, повідомлення про нові творчі задуми, долю вже готових манускриптів.

XVI-XVIII ст. - час бурхливого розвитку епістолярного жанру в українській літературі. Згадаймо хоча б славнозвісне листування запорожців з турецьким султаном. Австрійське командування під час облоги Відня турецькими військом у 1683 році обрало для листівки текст саме цього сатиричного твору. Невеликий за обсягом, сповнений гумору, тоді він уперше з'явився друком у перекладі на німецьку мову. Композиційно складається з двох частин: листа турецького султана запорожцям і відповіді запорожців. Це вперше український лист друкувався на Заході іноземною мовою. Він існує також у польській та російській редакціях. Українською мовою надрукований лише в XIX ст.. Промовистим фактом існування українськомовних листів у цей час є дванадцять любовних послань І.Мазепи до Мотрі Кочубеївни. Автор постає винятково освіченою й високоморальною людиною свого часу, яка мала ще й тонке естетичне чуття слова. Мазепу вважають родоначальником українського любовного епістолярію, а його листи ставлять в один ряд з листами Наполеона до Жозефіни, Маркса до Женні.

Велику історично-літературну цінність має епістолярна спадщина Г.Сковороди. Пере-

³ Див. *Античная эпистолография. Очерки.* - М.: Наука, 1967. - С.7.

⁴ Див. *Borner M.. Das Briefschreiben/European University Studies. - Reihe 1. - Deutsche Sprache und Literatur.-Band/ Vol.1249. - Bern; Berlin; Frankfurt am Main; New York; Paris: Peter Lang, 1986. - S.174.*

⁵ Див. *Skwarczyńska S. Teoria listu.* - Lwow, 1937. - S.37.

важна більшість його листів адресована М.Ковалинському. Їхне листування - це не тільки безцінний матеріал до біографії філософа, а й справжня поема про дружбу мислителя та його учня. Задумана як епістолярна гра, їхня кореспонденція стала життєвою необхідністю.

Перші кроки "новий" український епістолярій робив завдяки зусиллям Є.Гребінки (листування з Г.Квіткою-Основ'яненком). Значним етапом у його розвитку стало листування Т.Шевченка. Воно засвідчує високий інтелектуальний рівень поета і дає можливість простежити процес становлення його світогляду, генезу багатьох творів, своєрідність літературно-естетичних поглядів, коло читачьких зацікавлень та постійний інтерес до літературного життя. "Справжню перлину епістолярного жанру" становить кореспонденція П.Куліша⁶. А його "Листи з хутора" виходять за рамки власне листування і являють собою науково-філософський трактат. Логічним продовженням українсько епістолярної традиції стало листування І.Франка.

Десь у XII-XIII ст. у європейській епістолографії простежується тенденція до перетворення приватного листа у публіцистичний, а відтак і художній твори. Певною мірою це було "відродження" античних традицій. Ця тенденція простежується, зокрема, в одному з перших відомих зразків епістолярного жанру в Україні - "Повчання Володимира Мономаха, зверненого до дітей та інших, хто його почує". Тому слово «лист» часто вживається у назвах публіцистичних статей: "Листи про сучасний стан Галичини" Ф.Краттера (1786), "Тридцять листів про Галичину чи спостереження позапартійної людини, яка більше ніж кілька місяців жила в цьому королівстві", Г.Траунпара (1787), "Листи одного німця про Галичину" невідомого автора (1847).

Листи започаткували й "епістолярну" структуру художніх творів ("Щоденник для Стелі" Дж.Свіфта, "Перські листи" Ш.Монтеск'є, "Памела" і "Клариса" С.Річардсона, "Юлія, або Нова Елоїза" Ж.-Ж.Руссо, "Страждання молодого Вертера" Й.-В.Гете та ін.). Традиції «літератури в листах» розвивали в нарисово-документальних творах М.Карамзін ("Листи російського мандрівника") та М.Гоголь ("Листи з Франції та Італії"). Не оминули викладової форми листа українські автори. Досить назвати "Різуні", "Із записок мученика", "Сойчине крило" І.Франка, "Як ми їздили до Криниці" М.Коцюбинського, "Лист засудженого на смерть вояка до своєї жінки" О.Кобилянської тощо. У формі листування персонажів написані й повісті Т.Шевченка "Музикант" і "Художник".

Теоретичні основи епістолярію заклав у трактаті "Про склад" грецький вчений Деметрій Фалерський. Він виділяє такі типи листів: дружні, іронічні, рекомендаційні, похвальні, зневажливі, втішні, сварливі, питальні, погрожуючі, вітальні, листи-поради та листи-подяки. Для кожного з них існував свій трафарет. Серед найвідоміших теоретиків листа треба назвати Е.Роттердамського, Г.Штайнгаузена, С.Скварчинську, Х.Геллерта.

Спробу дослідження епістолографії у вітчизняній науці вперше зробив Ф.Прокопович. Кілька розділів свого дослідження "Про риторичне мистецтво" він присвятив особливостям листів, їх структурі та різновидам. Опираючись на вчення Цицерона та Сенеки, вчений сформулював правила розміщення і викладу матеріалу в листах. Він вражав, що стиль листа залежить від важливості справи, про яку йдеться, та від адресата⁷. Теоретичні питання

⁶ Шерех Ю. Кулішеві листи і Куліш в листах. - С.50.

⁷ Див. Прокопович Ф. Про риторичне мистецтво / Філософські твори: В 3 т.-Т.1.- К.: Наук. думка, 1979. - С.366.

епістолярного жанру цікавили й П. Гулака-Артемовського, про що свідчить надрукована в №9 "Українського вестника" за 1819 рік його стаття "О письмах".

Як можна бачити, в процесі розвитку лист вдосконалювався, змінювалися вимоги до його написання. Та не поривав він і з попередньою традицією. Адже "жанр завжди той і не той, завжди і старий, і новий одночасно", він «відроджується і оновлюється на кожному етапі розвитку літератури і в кожному індивідуальному творі даного жанру»⁸.

Відома дослідниця проблеми С. Скварчинська виділила чотири концептуальні різновиди листа: мова, напівдіалог, розмова і визнання⁹. Теорія листа-мови зародилася у Древній Греції. Лист розглядався як різновид мовлення і вважався його писемним відповідником. Практично ця теорія, підтримана вченими епохи Ренесансу, існувала до XVIII ст. Та пізніше вона зазнала критики, тому що її прихильники не бачили різниці між промовою, в якій панує живе слово, та листом як писемною формою.

В основу листа-напівдіалога було покладено взаємовідносини адресанта й адресата. Однак напівдіалог недостатньо характеризує стосунки двох осіб. Тому у XVIII ст. формується теорія листа-розмови, яку активно розвивав німецький вчений Х. Геллерт. Він вважав, що "der Brief ist die Hälfte eines Gesprächs"^{*}, а лист-розмова - "альфою і омегою доктрини епістографії"¹⁰. Прагнення до вияву власної індивідуальності покликала до життя лист-визнання, метою якого була потреба сповіди автора радше перед самим собою, аніж перед кимось іншим. Саме від неї бере початок погляд, що за листами можна найкраще зрозуміти їх автора.

Зараз фахівці виділяють психологічно-антропологічний, соціальний, мовно-естетичний та історичний аспекти письменницького листа¹¹. Німецькомовне листування І. Франка у принципі можна розглядати у всіх чотирьох цих ракурсах. Та найповніше виявляються в ньому соціальний та мовно-естетичний аспекти.

При встановленні письмового контакту між двома індивідами їхні стосунки бувають симетричними чи асиметричними. Симетричними вважаються такі зв'язки, при яких партнери почувають себе рівноправними щодо обговорення спільних тем, вживання певних слів, визначення напрямів комунікації і т.ін. При асиметричних відносинах партнери не є рівноправними стосовно названих пунктів¹². Причини асиметричних зв'язків можуть бути різними. Це - неоднаковий соціальний статус або інтелектуальний потенціал, велика різниця у віці тощо. Симетричними можемо назвати зв'язки І. Франка з В. Ягичем, М. Габерляндтом, В. Адлером та ін. Асиметричним є листування з такими маловідомими перекладачами його творів, як К. Гельбіх, А. Атлас.

І. Франко був із тих, хто надавав важливого значення вивченню листів як літературознавчого, історичного, соціологічного й психологічного джерела. На потребу дослідження епістографії українських письменників він вказував, зокрема, в листі до А. Кримського:

⁸ Бахтин М. *Проблеми поезики Достоевського*. - М., 1963. - С. 141.

⁹ Див. Skwarczynska S. *Teoria Listu*. - S. 21.

^{*} "Лист є половиною розмови".

¹⁰ Gellert Chr. *Sammlung vorbildlicher Briefe nebst einer praktischen Abhandlung von dem guten Geschmack in Briefen*. - 1751. - S. 2.

¹¹ Див. Bürgel P. *Der Privatbrief. Entwurf eines historischen Modells*, DVjs 50.-1976. - S. 281.

¹² Див. Emert K. *Untersuchungen zu Theorie der Textklassifikation*. - Nübingen, 1979. - S. 77.

“Взагалі звертаю Вашу увагу на те, що таким речам, особливо кореспонденціям наших письменників, я даю першенство перед усякими другими матеріалами. Листи навіть невеличких писателів можуть мати значення для історії літератури і суспільності...”¹³

Розуміючи надзвичайно велике значення листування як важливого наукового джерела, І.Франко дбайливо зберігав епістолярні матеріали. Власне, завдяки йому дослідники мають доступ до багатой кореспонденції, що надходила з різних куточків Європи. Чимало отриманих ним листів письменник з'єднав у великі збірники, описав зміст, позначив адресатів та пронумерував. Листи були для нього головним матеріалом при написанні біографії Е.Коритка, І.Федоровича та ін. На жаль, велика кількість його листів не віднайдена або й зовсім утрачена. Характеризуючи збірник “Українське літературознавство”, І.Денисюк зауважив, що рівноцінного епістолярного матеріалу, який був підготовлений М.Возняком та Д.Лук'яновичем “...вже не буде з тієї простої причини, що його не існує”¹⁴

У другому розділі - **“Німецькомовний епістолярій Івана Франка як суспільно-культурний чинник взаємодії української, німецької та австрійської літератур”** - аналізується листування І.Франка з О.Рошкевич, висвітлюються його взаємовідносини з австрійськими соціал-демократами В.Адлером і Е.Пернерсторфером, австрійським народознавчим товариством, яке очолював М.Габерляндт, видавцями таких газет і журналів, як “*Zeit*”, “*Österreichische Rundschau*”, “*Ruthenische Revue*”, “*Ukrainische Rundschau*”, “*Aus fremden Zungen*”, “*Die Wage*”, “*Ethnologische Mitteilungen aus Ungarn*”, відомими вченими В.Ягичем, Р.Кайндлем, О.Ашботом, Г.Адамом, перекладачами його творів німецькою мовою. Насамперед на основі листування відтворюється віденський період життя письменника, а також характеризуються стилістичні особливості його німецькомовного епістолярію.

Листування І.Франка німецькою мовою можна поділити на три групи: любовні у своїй основі листи до О.Рошкевич, наукова здебільшого кореспонденція до В.Ягича та ділове листування, що стосувалося видання чи перекладу деяких власних творів, прохання дати дозвіл на переклад із “чужих літератур”.

2.1. “Німецькомовне листування Івана Франка з Ольгою Рошкевич: літературні впливи, проблематика”. Воно тривало від травня 1875 до лютого 1876 рр. Саме тоді І.Франко перекладав “Фауста” Й.-В.Гете, зачитувався його романом “Страждання молодого Вертера”. На наш погляд, листи до коханої він писав значною мірою під впливом скомпанованого у формі листів цього роману. Листи Вертера були для нього своєрідними письмовниками. Це стосується не тільки їх змісту, а й структури. У кореспонденції до Ольги, як і в листах Вертера до Лотти, відсутня форма звертання. Деякі з них мають у обох авторів однаковий початок. “Трагіко-патетична” кореспонденція з Ольгою стала ліками для безнадійно закоханого гімназиста, який впав у відчай і прагне знайти спокій, виливши душу коханій. Порятунком він знаходить, як і герой Гете, у листах. Припускаємо, що до Ольги І.Франко писав і під впливом любовної лірики Г.Гайне.

Цінність німецькомовних листів до О.Рошкевич насамперед у тому, що вони дають можливість простежити вплив творчості двох відомих німецьких письменників на епістолярій

¹³ Франко І. Зібрання творів: В 50 т.-Т.49. - К.: Наукова думка, 1986. - С.310.

¹⁴ Денисюк І. Перебудова і франкознавство / Слово і час. - К.1990. - №10. - С.5

Франка, а відтак і на становлення його як поета. Мабуть, ця творча атмосфера Гете й Гайне і спричинила вибір мови спілкування з коханою людиною. І. Франко ділився з нею також своїми творчими та життєвими планами, повідомляв про хід роботи над перекладом "Фауста", про стосунки з театром Бачинського в Дрогобичі, про навчання. Рівночасно І. Франко прагнув сприяти розвиткові умінь та навичок Ольги, оскільки знання німецької мови було, в його розумінні, обов'язковим для молодого людини того часу.

2.2. "Іван Франко та австрійські соціал-демократи В. Адлер і Е. Пернерсторфер. Співробітництво з "Arbeiter-Zeitung". У центрі листування І. Франка з лідерами австрійської соціал-демократичної партії були переважно суспільно-політичні питання. Це передусім висвітлення тяжкого економічного становища галицького селянства, що стало причиною масової еміграції за океан, підготовка поїздки І. Франка до Відня з метою виголошення лекції в товаристві фабіанців, стосунки між соціал-демократичною партією Австрії та радикальною партією Східної Галичини. Ці проблеми знайшли своє відображення і в статтях І. Франка на сторінках "Arbeiter-Zeitung".

В архіві Товариства історії робітничого руху в Відні нам вдалося віднайти частину невідомого листа І. Франка до посла австрійського парламенту Е. Пернерсторфера, написаного імовірно в 1893 р. У ньому передається зміст нещодавно закінченої повісті "Dla ogniska domowego" ("Для домашнього вогнища"). Разом з О. Франко письменник планував перекласти її німецькою мовою і опублікувати в одному з видань Австрії або Німеччини. Та через брак часу задумане не вдалося здійснити. Переклад зробила Ф. Прухнікова. Вона опублікувала твір у центральному органі соціал-демократичної партії "Vorwärts" (1898.-№42) під назвою "Am häuslichen Herd"*. Якість перекладу не задовільняла автора, про що свідчив його запис у рукописній нотатці на старому конверті¹⁵. Даний лист є єдиним з його німецькомовної кореспонденції, у якому І. Франко так детально передає зміст твору. Та він писався вже після завершення роботи над повістю. Тому не можемо його порівнювати з листами, в яких простежується творча лабораторія письменника. Такими є, зокрема, листи В. Стефаніка, Лесі Українки, О. Довженка. На сторінках віденських газет та журналів друкувалися переважно публіцистичні й наукові статті І. Франка. Художні твори публікувалися, як правило, з подачі перекладачів. Віднайдений лист І. Франка до Е. Пернерсторфера, а також листи останнього до видавництва Персона від 2 червня 1893 р. та І. Зінгера до І. Франка від 12 листопада 1895 р. є чи не єдиним свідченням того, що письменник сам турбувався про розміщення власного художнього твору в німецькомовному виданні. У листуванні з Е. Адлер вперше зустрічається також інформація про наміри І. Франка поставити свою п'єсу в одному з віденських театрів.

2.3. "Іван Франко - співробітник тижневика та газети "Zeit". Листування з редакторами та видавцями німецькомовних газет та журналів". Найтривалішим і найширшим було листування І. Франка з видавцями тижневика „Zeit" Г. Каннером (1864-1930) та І. Зінгером (1857- ?). Воно продовжувалось від 1895 до 1914 р. У виданій в Берліні (1963) книзі „Ivan Franko. Beiträge zur Geschichte und Kultur der Ukraine" опубліковано понад 70 їх листів. Зворотньої

* "Біла домашнього вогнища".

¹⁵ Див. Мороз М.О. Для домашнього вогнища (Творча та видавнича історія повісті І. Франка) // Радянське літературознавство.-1982.- №4.- С.29-35.

кореспонденції Франка до видавців „Zeit“ не віднайдено. Оскільки українським літературознавцям це видання мало знане, дисертант вважав за потрібне спинитись на ньому детальніше.

У період від 1895 до 1897 рр. Австро-Угорщину лихоманило від проведення різних виборів. Тому листи видавців „Zeit“ цього часу стосуються переважно виборчого питання в Галичині. Як результат такого спілкування на сторінках „Zeit“ з'являються німецькомовні статті І.Франка „*Der galizische Bauer*“ („Галицький селянин“), „*Die neueste Wahlkomödie in Galizien*“ („Найновіша виборча комедія в Галичині“), „*Unmögliches im Lande der Unmöglichkeiten*“ („Неможливе в країні неможливого“), „*Die jüngsten galizischen Landtagswahlen*“ („Найновіші вибори до галицького ландтагу“).

Особливий резонанс викликала опублікована в „Zeit“ стаття І.Франка „*Dichter des Verrates*“ („Поет зради“). Франко підписав її криптонімом J.F., на що погодився редактор тижневика Каннер. Та він був відсутнім під час виходу номера у світ, і Зінгер запропонував поставити під статтею справжнє ім'я автора. На причини, які спонукали його написати цю статтю, І.Франко вказував у листі до Бодуена де Куртене у другій половині лютого 1898 р.. Серед головних він називав ті явища морального розтління, які проявилися в польському суспільстві Галичини під час виборчої кампанії - до сейму 1896 р. та до парламенту 1897 р..

Серед інших, друківаних на сторінках тижневика творів було оповідання І.Франка „*Der Bodensatz*“ („На дні“), перекладене К. Гельбіхом, лікарем із Граєнці. Як свідчать листи останнього, спочатку було дві версії перекладу назви оповідання: „*Am Grunde*“ і „*Zuunterst*“. Назву „*Der Bodensatz*“, напевне, запропонував І.Франко. Ще раніше за перекладом К.Гельбіха в газеті австрійських соціал-демократів „*Arbeiter-Zeitung*“ з'явилась повість І.Франка „*Voas constrictor*“. Листування письменника з видавцями „Zeit“ дає нам додаткову інформацію про історію написання оповідань „*Der Dorn im Fuße*“ («Терен у носі»), „*Drei Riesen im Kampfe um einen Zwerg*“ („Три велетні в боротьбі за карлика“), статті про фінансовий скандал. Остання не була опублікована в тижневику. Вона не задовільняла редакцію, як, зрештою, і стаття „*Da steckt's*“ („Ось в чому справа“). На сторінках цього видання публікувались також „Паперові гроші пана Тишковського“, „Поляки й українці“, „Де залишається статистика?“, „Слов'янські брати“ та багато інших.

Співпрацю І.Франка з видавництвом „Zeit“ можна умовно поділити на два періоди: від 1895 р. до осені 1902 року (як позаштатного кореспондента тижневика) і від 1 вересня 1902 року - вже в ролі постійного працівника редакції щоденної газети „Zeit“. У листуванні її видавців з І.Франком домінують прохання різного характеру: надсилати статті про виборче право в Галичині та про міжнаціональні взаємини, про боротьбу селян та еміграцію за кордон. порушувались також питання про переклад окремих художніх творів.

І.Франко також листувався з головним редактором заснованого у Відні в 1903 р. двотижневика „*Ruthenische Revue*“ Р.Сембратовичем. Завданням цього друкованого органу було інформувати Європу про життя в Галичині. Та через деякі незгоди І.Франко неохоче надсилав свої твори до журналу, хоча в одному з оглядів ЛНВ схвально його оцінював. На сторінках „*Ruthenische Revue*“ - „*Ukrainische Rundschau*“ (після смерті Р.Сембратовича в 1903 р. замість „*Ruthenische Revue*“ В.Кушніром було створено „*Ukrainische Rundschau*“ - В.Т.) були

опубліковані статті „*Taras Ševčenko und sein Vermächtnis*“ („Тарас Шевченко і його заповіт“), „*Widmung*“ („Присвята“), автопереклад оповідання „Вівчар“ („*Schafhirt*“), два його переклади віршів Т.Шевченка („*Das Vermächtnis*“ - „Заповіт“ та „*Am Aralsee*“ - „І небо невмите, і заспані хвилі“) і Н.Некрасова („*Auf den Tod Schewtschenkos*“ - „На смерть Шевченка“) та деякі оповідання й поезії самого І.Франка, перекладені В.Горошовським, І.Поповичем, М.Кічурую, Н.Цеглинською. „Каменярі“ мали з'явитися і в німецькомовній інтерпретації А.Атласа. Відомі два листи І.Франка до нього стосовно даного питання та зворотня кореспонденція. Скорегований автором переклад планувалось опублікувати в ювілейному номері часопису, присвяченому його творчості. Однак ні „Каменярі“, ні інші поетичні твори („Гнів се огонь“ та „Якби ти знав“), перекладені А.Атласом, не були надруковані на сторінках віденських журналів. Їх доля не відома.

Заслуговує на увагу листування письменника з головним редактором часопису „*Aus fremden Zungen*“ К.Больгевенером. Три листи Больгевенера засвідчують велике зацікавлення редакції у співпраці з І.Франком. Однак до тісного співробітництва не дійшло. У журналі було надруковано лише одну працю І.Франка „*Die ruthenische Literatur*“ („Українська література“). Недовготривалим було і листування з Р.Лотаром, редактором віденського тижневика „*Die Wage*“. Його результатом стали публікації статті „*Ein Triumph der österreichischen Idee in Galizien*“ („Тріумф австрійської ідеї в Галичині“) та оповідання „*Mein Verbrechen*“ („Мій злочин“).

3 квітня 1903 р. І.Франко отримав від редактора журналу „*Der Jude*“ М.Бубера пропозицію висвітлити тему „Євреї в Галичині“. Детальніше розглянути це питання І.Франко не мав змоги, а підготовлена ним стаття „Мої єврейські знайомі“ не відповідала замислам редакції і опублікована не була. Вперше надрукована лише в 1963 р. Іншу статтю на дану тему „*Der Jesuitismus in der Judenfrage*“ („Єзуїтизм у єврейському питанні“) опублікував віденський тижневик „*Neuzeit*“ (№14.-1896).

У Відділі рукописів Інституту літератури ім. Т.Шевченка НАН України в Києві зберігаються шість листів Г.Адама до І.Франка. У центрі їх уваги були здебільшого літературно-видавничі проблеми. І.Франко, приміром, планував представити українському читачеві деякі поезії Х.Ботєва. Це листування містить і деяку додаткову інформацію, зокрема, щодо обміну редагованих обома кореспондентами „Літературно-науковим вісником“ та „*Das literarische Echo*“. І.Франко обмінювався літературними виданнями і з головним редактором та видавцем журналу „*Ethnologische Mitteilungen aus Ungarn*“ („Етнологічні відомості з Угорщини“), угорським етнографом А.Германом. Про це свідчить єдиний лист І.Франка до А.Германа. Листування німецькою мовою велось і з угорським вченим О.Ашботом. На його прохання І.Франко підготував для угорської енциклопедії нарис про українську літературу, в якому акцентувалося на творчості І.Котляревського, М.Костомарова, Т.Шевченка, П.Куліша.

2.4. „Віденський період життя Івана Франка“. Вважаємо, що цей період життя письменника висвітлений недостатньо. Саме листи І.Франка, паралельна кореспонденція та спогади сучасників містять інформацію про його перебування в австрійській столиці. Як відомо, після закінчення Дрогобицької гімназії І.Франко студював філологію у Львівському університеті. Та в нього були наміри вчитися у Відні. Про це дізнаємося з листів до О.Рошкевич, М.Павлика,

І.Белея. Мрія здійснилася тільки в 1892 році, коли протягом двох семестрів він працював під керівництвом професора В.Ягича над дисертацією про Варлаама та Йоасафа. Увесь цей час І.Франко жив на Wipplingerstraße, 26. Про роботу над дисертацією письменник повідомляв О.Франко, М.Драгоманова. Однак, як свідчить його лист до дружини від 11 жовтня 1892 р., не тільки докторський титул був метою перебування у Відні. І.Франко повідомляв, що записується в університет також для того, "щоби справді щось скористати в науці і познайомитися з ученими людьми, котрих знайомість" може мати більше значення, "ніж сам титул докторський"¹⁶. Зустрічі з ученими, політиками, знайомими українськими письменниками, які в період сецесії вчилися у Відні, відбувалися в літературній кав'ярні "Central". У листі до редактора видавництва "Herders Konversations-Lexikon" від 18 січня 1909 р. І.Франко, підсумовуючи цей період життя, писав, що перебування у Відні дало йому змогу зблизитися з різними людьми, серед яких проф. Ягич, д-р Адлер, проф. Зінгер, д-р Каннер, посол парламенту Пернерсторфер. Знайомство з ними було честю для І.Франка¹⁷.

Після захисту дисертації І.Франко здійснював короточасні візити до столиці у березні 1895 р., березні 1899 р., навесні 1902 та 1904 років. На честь вшанування пам'яті І.Франка як німецькомовного автора та перекладача, його заслуг у розвитку австрійської та української літератур наприкінці жовтня 1993 р. в Інституті германістики Віденського університету було відкрито меморіальну дошку з його барельєфом.

2.5. "Іван Франко та Ватрослав Ягич у листуванні". З науковими працями В.Ягича І.Франко ознайомився ще навчаючись у Львівському університеті. Особиста зустріч відбулася в жовтні 1892 року. Ягич високо цінував Франка як науковця¹⁸. Їхнє листування продовжувалося і після отримання українським письменником докторського звання. Збереглося 18 німецькомовних листів І.Франка до В.Ягича та 19 відповідей на них. Загалом листування охоплює період від 1900 до 1914 р.

У 1876 році В.Ягич заснував у Берліні "Archiv für slavische Philologie" («Архів слов'янської філології») - перший журнал, повністю присвячений проблемам слов'янознавства. Деякі твори в ньому опублікував І.Франко. Так, у 24-у томі журналу за 1902 р. була надрукована його стаття "Zu Bogorodzica". Про цю замітку згадується в листах до В.Ягича від 23 червня 1900 р. та до редактора видавництва "Herders Konversations-Lexikon". Переважна більшість листів Франка стосується підготовки до видання різних статей. Так, у листі від 26 червня 1904 р. він виклав у вигляді тез головні положення дослідження кирило-мефодіївського питання. Бажаючи винести їх на розсуд широкого кола читачів, автор пропонував коротку статтю для "Archiv'y". У наступних листах І.Франко інформував В.Ягича про зміст та структуру деяких майбутніх статей, які планував опублікувати у журналі. У №28 "Archiv für slavische Philologie" за 1906 р. з'явилася його праця "Beiträge zur Quellenkritik der Cirillo-Methodianischen Legenden" ("Причинки до критики джерел кирило-мефодіївських легенд").

¹⁶ Франко І. Зібрання творів: В 50 т.-Т.49. -К.: Наукова думка, 1986.- С.354.

¹⁷ Див. там само.-Т.50.- С.361.

¹⁸ Див. Там само.-Т.49.- С.387.

В.Ягич був придворним радником і представляв австрійському міністерству освіти слов'янських письменників для отримання літературних стипендій. За його сприяння таку стипендію у 1898 р. було призначено О.Маковою. У 1905 р. серед претендентів на стипендію значилася О.Кобилянська. Оскільки В.Ягич не мав часу перечитувати її твори, він звернувся до І.Франка з проханням дати коротку характеристику письменниці. Адресат виконав це прохання. О.Кобилянську він назвав *eine hervorragende Erscheinung in der neuen ruthenischen Literatur* (новим явищем у новітній українській літературі), *ein Produkt der "grünen" Bukowina* (дитям "зеленої" Буковини), а її твори *lebensfrische Erzählungen* (життєво свіжими оповіданнями) і *gelungene Skizzen* (вдалими ескізами). Саме на підставі цієї характеристики письменниці отримала літературну стипендію. Пізніше (22 листопада 1910 р.) йшлося про аналогічну рекомендацію для Л.Лопатинського. Та в листі від 25 листопада І.Франко охарактеризував того як "einen wenig sympatischen" ("не симпатичного").

Умовно листи І.Франка до В.Ягича можна поділити на три групи: 1) наукові, 2) листи, які стосувалися творчої діяльності інших осіб, і 3) приватні листи. Все ж їх домінантною рисою є науковість, у чому, власне, й полягає їх цінність. Міркування І.Франка, висловлені у листах до В.Ягича, значною мірою знайшли своє відображення у наукових працях, друківаних на сторінках "Archiv für slavische Philologie" та «Записок НТШ». У другій групі листів І.Франко характеризував галицьких письменників і науковців - О.Кобилянську, Л.Лопатинського, І.Свенціцького, М.Возняка. Побутові листи є найменш чисельними. У них автор сповіщав адресата про свою недугу, ділився гіркотою втрати найстаршого сина Андрія.

2.6. Листування Івана Франка з Міхаелем Габерляндтом та Раймундом Кайндлем як джерело вивчення етнографічної діяльності письменника". В архіві І.Франка зберігаються 23 листи М.Габерлянда, редактора журналу "Zeitschrift für österreichische Volkskunde", голови австрійського народознавчого товариства. Невідомо, скільки відповідей надіслав письменник, тому що частина кореспонденції носила інформативний характер і не вимагала відповіді.

Справжня співпраця між І.Франком та М.Габерляндтом розпочалася у 1902 р. У 5 томі 8 випуску журналу за 1902 р. була надрукована рецензія І.Франка "Prof. Volodymyr Šuchevyč. Huzulščyna". 12 липня 1902 р. М.Габерляндт подякував авторові за рецензію. Кілька листів М.Габерляндта до І.Франка стосувалися підготовки до експедиції у Бойківщину з метою збирання експонатів для музею австрійського народознавства. Вона відбулася в серпні-вересні 1904 р. Після подорожі І.Франко пообіцяв надіслати для журналу товариства статтю. Та з написанням її забарився. Тому М.Габерляндт у листах від 12 жовтня, 25 листопада 1904 р. та 9 січня 1905 р. просив прискорити надсилання звіту про експедицію, а також моделей і фотографій. Стаття "Eine ethnologische Expedition ins Bojkenland" ("Етнографічна експедиція на Бойківщину") була опублікована в "Zeitschrift für österreichische Volkskunde" у №1-2 (середина квітня) та №3-4 (початок липня) за 1905 рік. Після того М.Габерляндт пропонував І.Франкові здійснити аналогічну експедицію в липні 1905 р. до лемків. З невідомих причин вона не відбулася. 11 листопада 1907 р. адресант знову порушував це питання і пропонував здійснити поїздку влітку 1908 р. Однак цей рік позначився для Франка важкою хворобою.

Зберігся один лист І.Франка до М.Габерляндта, в якому він нагадував голові

народознавчого товариства про повернення боргу на суму 100 корон, витрачених на покупку придбаних у Лавочному, Тухлі, Славському та Дидьові виробів. Просив надіслати також відсутні в нього номери журналу товариства, пропонував рецензії на праці з етнографії. В архіві музею австрійського народознавства у Відні дисертант за сприянням голови австрійського народознавчого товариства К. Байтля ознайомився з оригіналом цього листа і невідомим досі додатком до нього. Це були квитанції на придбані експонати на суму 102 корони та на виготовлені народним умільцем Петричковичем моделі на суму 158 корон 23 гроші. Таким чином, борг товариства становив 260 корон 23 гроші, що І.Франко й просив повернути йому.

Збереглося також 8 листів та 4 кореспонденційні картки Р.Кайндля до І.Франка. У них порушується питання підготовки етнографічно-фольклорного збірника українською мовою, який планувалося видати в серії публікацій НТШ. Досліджуючи проблему поселення в Буковині карпатських німців, Р.Кайндль рівночасно цікавився народними піснями, приповідками, повір'ями. Він так часто бував у селах, що місцеві жителі називали його "гуцульським німцем". 25 лютого 1897 р. у листі до І.Франка він пропонував разом використати зібраний матеріал. Оскільки йому потрібно було дещо доповнити, подати паралельні варіанти і порівняти їх, адресант пропонував І.Франкові співпрацю. Сприяння у публікації матеріалу обіцяв М.Грушевський. 16 лютого 1898 р. Кайндль повідомляв, що переглянув рукопис, вніс необхідні примітки і просив виправити мову й написати вступне слово. Та з невідомих причин до видання цих фольклорно-етнографічних матеріалів не дійшло. Лише невелику частину їх було опубліковано у 5-у томі "Етнографічного збірника". І.Франко, як і В.Гнатюк, загалом прихильно оцінював праці Р.Кайндля. Та не всі його відгуки були позитивними. Скажімо, в рецензії на „Гуцульщину“ В.Шухевича, відзначаючи поруч з працями Вінченза, Головацького, Бідермана студії Кайндля як такі, що містять оригінальний достовірний матеріал та ведуть частково до принципово інших поглядів, І.Франко водночас вказував на їхні недоліки.

2.7. "Стилістичні особливості німецькомовної епістолярної спадщини Івана Франка". Уже перші німецькомовні листи письменника до О.Рошкевич відомий австрійський славіст Г.Витженс назвав "найкращим прикладом Франкової ранньої літературної зрілості"¹⁹. Багатство мови в них підтверджується використанням різних стилістичних засобів. Насамперед хотілося б відзначити різні типи епітетів (*romantische Stunde - романтична пора, beißender Spott - їдкий глуз, die schönsten Gedanken - найкращі помисли, die innigsten Gefühle - найніжніші почуття*). Важливу функцію підсилення та доповнення виконують парні словосполучення, як от (*frei und offen - щиро й відверто, vollends schweigsam und duckmäuserisch - мовчазний та несміливий, kurz und bündig - коротко і ясно*). Не уникає І.Франко у своєму німецькомовному епістолярії порівнянь (*...schändliche Handschrift...ist wie moderne Malerei - кепський почерк... такий, як і сучасний живопис; ich gehe wie vergiftet umher - я сновизгаю, немов отруєний*), мейоз: *ein totaler Narr - цілковитий дурень, nicht brillantes Geschreibsel - неблизкуча шкрябанина*), демінутивних форм (*ein einziges liebes tröstendes Wörtlein - одне-однісіньке втішне словечко*). Особливо ясніють сторінки німецькомовних листів І.Франка

¹⁹ Див. Wytrzens G. Zum literarischen Schaffen Frankos in deutscher Sprache // Іван Франко і світова культура: Матеріали Міжнародного симпозиуму ЮНЕСКО: У 3 кн. - Кн.1. - К.:Наук. думка, 1989. - С.52.

метафорами, насамперед прикметниковими (*kalte gemessene Stimme* - *холодний і байдужий голос*, *eine verteuflerte Amoll-Stimmung* - *клятий мінорний настрій*, *das Herz ausschütten* - *вилити душу*). У листах до В.Ягича І.Франко завдяки використанню есенціальних епітетів короткими реченнями дає характеристику свого найстаршого сина Андрія, який помер у молодому віці (*treueste Bedienung* - *найдорожчий помічник*, *intelligenter und wissenschaftlich gebildeter Schreiber* - *інтелектуальний високоосвічений писар*). У кореспонденції до того ж адресата переважають наукові вирази (*interessantes handschriftliches Material* - *цікавий рукописний матеріал*, *literarische Laufbahn* - *літературна кар'єра*) і фразеологізми наукового характеру (*buntes literarisches Material* - *строкатий літературний матеріал*). Зустрічаються також образні словосполучення (*Hoffnung verlieren* - *втрачати надію*, *mit schwerem Herzen* - *з важким серцем*), крилаті вислови (*Übung macht den Meister* - *вправи роблять майстром*, *gleiches mit gleichem entgelten* - *платити зуб за зуб*) і т.ін. Важливим засобом створення соціального колориту є терміни, професіоналізми, слова та вирази іншомовного походження. Знавець латинської та грецької мов, І.Франко часто послуговується сентенціями. Цікаво, що в його українськомовних листах часто зустрічаються австріізми: *женуватися* - *соромитись* (від *sich genieren*), *фіра* - *підвода* (від *die Fuhre*), *сквітувати* - *давати розписку* (від *quitieren*), похідні від німецьких слів авторські утворення, як, напр., *ферфлюхтація* (від нім. *Verflucht* - *прокляття*), та інші німецькомовні вкраплення. В одному з листів до О.Рожкевич він наводить приклади невдалих перекладів з німецької мови, побудованих на грі слів чи буквальній передачі їх значення. Німецькомовні вирази зустрічаються у листах до Ф.Вовка, М.Драгоманова, М.Грушевського, які добре володіли мовою Гете та Шіллера. Водночас І.Франко не послуговується німецьким словом у листуванні з Венгеровим, Трегубовим, для яких ця мова була чужою.

Дані приклади свідчать, що І.Франко бездоганно володів німецькою мовою, досконало засвоївши навіть її стилістичні тонкощі. Можливо, і це дало підставу Г.Витженсу назвати його німецькомовним автором і зазначити, що історія австрійської літератури збагатилася іменем великого українця І.Франка²⁰.

У **Висновках** підкреслюється, що німецькомовне листування І.Франка дозволяє відкрити нові сторінки його життя і творчості, зокрема співробітництва з відомими соціал-демократами В.Адлером та Е.Пернерсторфером, австрійським народознавчим товариством, редакторами німецькомовних видань Австрії, Німеччини та Угорщини, а також із багатьма зарубіжними вченими - Г.Адамом, М.Габерляндтом, Р.Кайндлем та В.Ягичем. Як одна із форм самовираження митця, воно дає змогу простежити історію написання та публікації деяких його творів ("*Drei Riesen im Kampfe um einen Zwerg*", "*Meine Habilitation*", "*Der Bodensatz*" та ін.), а відтак і входження української літератури в західноєвропейський контекст. Хоча німецькомовна епістолярна спадщина письменника є здебільшого "діловою", та в ній порушуються також питання художньо-естетичного, наукового, особистого і т.ін. характеру.

²⁰ Див. Wytzens G. *Bildnis na knihu Franko Ivan. Beiträge zur Geschichte und Kultur der Ukraine/Wiener Slavistisches Jahrbuch. - 51fter Band. - Graz-Köln, 1964. - S.211-213.*

Основні положення дисертації викладено в таких публікаціях:

1. Ткачівський В. Німецькомовна епістолярна спадщина Івана Франка та її домінантні риси // Матеріали Другого міжнародного конгресу українців у Львів, 1993. - С.313-320.
2. Ткачівський В. Угорське питання в колі творчих зацікавлень Івана Франка та Михайла Драгоманова // Acta Hungarica. - Ужгород - Ungvar, 1994. - С.89-93.
3. Ткачівський В. Невідомий лист Івана Франка німецькою мовою // Вісник Прикарпатського університету: Філологія. - Вип.2. - Івано-Франківськ, 1997. - С.131-135.
4. Ткачівський В. Іван Франко у Відні // Іван Франко - письменник, мислитель, громадянин. - Львів, 1997. - С.47-50.
5. Ткачівський В., Ткачівська М. Порівняльний аналіз епістолярної спадщини Івана Франка та Василя Стефаника // Стефаниківські читання. - Вип.2. - Івано-Франківськ, 1993. - С.69-70.
6. Зимомря М., Ткачівський В., Майор Л.А. Німецькомовна епістолярна спадщина Івана Франка в контексті взаємодії української та німецької літератур // Проблеми післядипломної освіти. - Ужгород, 1996. - С.135-137.
7. Ткачівський В., Ткачівська М. Мовно-стилістичні особливості епістолярної спадщини Івана Франка // Тези V Міжнародної наукової конференції "Семантика мови і тексту". - Івано-Франківськ, 1996. - С.166-168.

Ткачівський В.В. Німецькомовне листування Івана Франка як літературне джерело. - Рукопис.

Дисертація на здобуття вченого ступеня кандидата філологічних наук за спеціальністю 10.01.01 - українська література. - Прикарпатський університет ім. В. Стефаника, Івано-Франківськ, 1997.

Дисертація присвячена вивченню німецькомовного епістолярію І. Франка. Будучи однією з форм самовияву митця, листування сприяє поглибленому розумінню його творчої особистості. На основі листів досліджуються зв'язки письменника з редакторами австрійських та німецьких видань, відомими науковими і політичними діячами, близькими людьми і знайомими, а також простежується його перебування у Відні, аналізуються основні риси стилістичної майстерності І. Франка як автора німецькомовного листування.

Ключові слова: німецькомовний епістолярій, епістолографія, наукова кореспонденція, діловий лист, жанр, комунікація.

Ткачівський В.В. Немецкоязычная переписка Ивана Франко как литературоведческий источник. - Рукопись.

Диссертация на соискание научной степени кандидата филологических наук по

специальности 10.01.01 - украинская литература. - Прикарпатский университет им. В. Стефаника. - Ивано-Франковск, 1997.

Диссертация посвящена изучению немецкоязычного эпистолярия И. Франко. Как одна из форм самовыражения художника, переписка содействует углубленному пониманию творческой личности автора. На основании писем исследуются связи писателя с редакторами австрийских и немецких изданий, известными научными и политическими деятелями, близкими людьми и знакомыми, а также изучается его пребывание в Вене, анализируются основные черты стилистического мастерства И. Франко как автора немецкоязычной переписки.

Ключевые слова: немецкоязычный эпистолярый, эпистолография, научная корреспонденция, деловое письмо, жанр, коммуникация.

Tkachivsky V.V. Ivan Franko's German Language Correspondence as a Literary Source. - Manuscript.

Thesis for a candidate's degree in Philology by speciality 10-01-01 - Ukrainian literature. - Precarpathian University named after V. Stefanyk, Ivano-Frankivsk, 1997.

The paper deals with I. Franko's letter-writing in German. Being one of the forms of the artist's self-expression, it contributes to a deep understanding of his creative nature. Investigation is made on the basis of the writer's letters through his contacts with the editors of Austrian and German publishing houses, famous scholars and politicians, intimates and acquaintances, as well as his stay in Vienna. The research analyses the main features of the stylistic skills of I. Franko as the author of letters written in the German Language.

Key words: German letter-writing, scientific correspondence, epistolographie, a business letter, genre, communication.

Підписано до друку 14.11.97 р.
Формат 60x84/₁₆ Ум. друк. арк. 1.0.
Папір офсетний. Тираж 100 пр. Зам. 41.

*Видавництво "Плай"
Прикарпатського університету
ім. В. Стефаника*

*Віддруковано в друкарні видавництва "Плай"
284000, м. Івано-Франківськ, вул. Шевченка, 57.*

430635

AB 39010

AB 39010